

REKVIEM A BIBLIOGRÁFIÁÉRT? ESETTANULMÁNY EGY SZAKBIBLIOGRÁFIA METAMORFÓZISÁRÓL

DIPPOLD PÉTER

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Dolgozatomban vázlatosan jellemzem a hagyományos papír alapú bibliográfiák készítésének legfontosabb állomásait, érintem a két dimenzióba rögzített tudásanyag évszázadok alatt kialakult rendszerezési és visszakeresési formáit. Egy konkrét kiadvány, Közép- és Délkelet-Európa kisebbségeinek bibliográfiai kézikönyve alapján elemzem az adatbázisra épülő, de hagyományos módon készült kötet készítésének munkafolyamatait. Erre a tartalmi bázisra épült a Münchener Südost-Institut európai uniós projektje, amelynek eredményeként létrejött az Ethnodoc webes adatbázis, ami egészen más lehetőségeket teremtett a bibliográfiai információk visszakeresésében és hasznosításában, csakúgy, mint az Erdélyi Magyar Adatbank. Végül néhány német kelet-európai kutatási adatbázis és digitális könyvtár rövid ismertetésével mutatom be a bibliográfiai információk szerepét a jelenlegi rendszerekben.

Ha manapság egy társadalomtudománnyal foglalkozó kutató a friss szakirodalmat szeretné áttekinteni érdeklődési területén, valószínűleg az elektronikus forrásokat használja először (nyilván vannak kivételek). Egyre több szakterületen jelennek meg az elektronikus adatbázisok, ugyanakkor egyre kevesebb papíralapú bibliográfia jelenik meg a piacon. Ha felületesen nézzük, úgy tűnhet, hogy lassan végére érünk a bibliográfiák korszakának. Ha azonban alaposabban megvizsgáljuk a mai (természetesen most is átmeneti) helyzetet, jóval árnyaltabb képet kapunk a bibliográfiák átalakulásáról. Mert ez a műfaj nem tűnik el, hanem (mint annyi minden más napjainkban) csak átalakul.

Dolgozatomban vázlatosan jellemzem a hagyományos papíralapú bibliográfiák készítésének legfontosabb állomásait, érintem a két dimenzióba rögzített tudásanyag évszázadok alatt kialakult rendszerezési és visszakeresési formáit. Ezeket a lehetőségeket kibővítve ma az adatbázisok több szempontú, gyorsabb és egyszerűbb keresést tesznek lehetővé, amelynek elterjedésével a hagyományos módszereket újabb lehetőségek váltják fel.

A bibliográfiák készítésének célja a dokumentumok átfogó értelemben vett számbavétele: azaz létezésük megállapítása, a művek azonosítása, jegyzékeik összeállítása és megtalálhatósági helyük rögzítése.¹ Típusa szerint a bibliográfia lehet általános, szak-,

kurrens és retrospektív, személyhez, földrajzi egységhez és/vagy korhoz kötött, vagy dokumentumtípuson alapuló (pl. sajtóbibliográfia). A bibliográfiai regisztráció nem végcél, hanem egy köztes, de nagyon fontos állomás a dokumentumok szolgáltatásához, mert a leíró formai és tartalmi adatok teszik lehetővé a dokumentumok elérését.

Az internet elterjedése és az adatbázisok fejlődése természetes módon arra tart, hogy az egyes helyi vagy regionális katalógusok és bibliográfiák összekapcsolásával egyre nagyobb tömegű adat között lehessen keresni. Sőt mi több, az általános internetes keresőrendszerek egyáltalán nem korlátozzák tartalmukat a katalógusokra és bibliográfiákra, a neten található valamennyi elérhető forrásra kiterjednek.

Manapság, az elektronikus virtuális katalógusok korában nem különíthető el egyértelműen a bibliográfia és a katalógus funkciója: sok, több könyvtár állományát tartalmazó virtuális katalógus mondhatja magáénak a bibliográfiai számbavétel alapvető jellemzőinek teljesítését. A regisztratív típusú adatbázisokban (pl. osztott közös katalógus) a számbavétel és a megtalálhatóság kívánalma sokszor összeolvad. Egyre több olyan könyvtári katalógus épül, amelyben csak virtuálisan különül el a könyvtár tényleges állományának leírása és a feldolgozott bibliográfiai rekordok tömege. Hogy csak néhány magyar példát említsek, ilyen az *Országos Széchényi Könyvtár* (OSZK) katalógusának nemzeti bibliográfiai nézete, az *Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum* (OPKM) pedagógiai adatbázisa (PAD), vagy a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár* (FSZEK) szociológiai, irodalmi és Budapest bibliográfiája.

Az újabb keresőrendszerek egyenesen preferálják a több forrásbázison alapuló közös keresést, gondoljunk csak a MOKKA-ODR-NPA, vagy az EPA-HUMANUS-MATARKA közös keresőkre. A külföldi és hazai adatbázisfejlesztők a minél szélesebb tartalomban való keresés érdekében ún. discovery rendszereket fejlesztettek, amelyek az intézmény saját forrásanyagán túl akár az előfizetett adatbázisokban is közös felületen teszik lehetővé a dokumentumok megtalálhatóságát. Ilyen rendszer például az EBSCO Discovery Service (EDS), a Proquest Ex Libris Primoja, vagy a Monguz Kft. által fejlesztett Qulto.

A hagyományos bibliográfiák néhány jellegzetessége

A fiatalok számára talán anakronizmusnak tűnik, de a bibliográfiák számítógép előtti készítésének legfontosabb „alapanyaga” a cédula volt. Még hozzá több száz éven keresztül. A papíron és papírral dolgozás a megoldási lehetőségek széles skáláját hívta életre, és csak most, az elektronikus korban látjuk, milyen korlátokat is hordozott. A végtermék is papíralapú, szerkesztett könyv, annak minden előnyével és korlátaival.

A hagyományos bibliográfiák tartalmának keresettségét a bibliográfiák szerkezete és a mutatók rendszere együttesen biztosítja. Az újkori nemzeti bibliográfiák általában elsődlegesen az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) (vagy annak valamely változata) alapján szervezik anyagukat, ehhez kapcsolódik a mutatók rendszere.

A kurrens magyar nemzeti bibliográfia webes füzeiben jelenleg név-, cím-, tárgy-, valamint ISBN- és ISSN-mutatókat alkalmaznak. A periodikumok esetében ez kiegészül a megjelenési helyek mutatójával, a kottáknál a kiadói lemezszámok, a hangfelvételeknél pedig a gyártási számok mutatójával.²

A szakbibliográfiák szerkezete általában az adott tudományterület kutatók által kialakított rendszerét tükrözi vissza, ezáltal biztosítva a tematikus visszakereshetőséget. Az egyedi szakbibliográfiák szerkezetének kialakításában nagy szerepet játszik a feldolgozott anyag jellege és mennyisége is, a tematikát a bibliográfia összeállítója határozza meg; ez természetesen feltételezi a bibliográfus speciális ismereteit is a tudományterületre vonatkozóan. A hagyományos humántudományi szakbibliográfiák tematikusan elrendezett fő része jelenti tehát általában a keresés első szintjét. A mutatók rendszere ezt a tematikus keresési módot további lehetőségekkel egészíti ki. A mutatók fajtái változatosak a humántudományi területeken. A leggyakoribb a név- és helymutatók alkalmazása, de gyakran megtalálhatóak a tárgy- és intézménymutatók is ezekben a bibliográfiákban.

A bibliográfiákban a keresés a legkülönbözőbb szempontok alapján történhet. Más információ fontos a szakterületük irodalmában jártas tapasztalt kutatók, mint a diákok, a kezdő kutatók, vagy a laikus érdeklődők számára. Olyan megközelítés is elképzelhető, amely csak egy szerzőre vagy egy földrajzi területre korlátozódik, de sok egyéb egyedi szempont is felmerülhet. A bibliográfiai apparátus a papíralapú kiadványok esetében a hordozó jellege miatt csak egydimenziós, többlepcsős keresést tesz lehetővé.

A papírhordozó következő fontos jellegzetessége a rányomtatott szöveg rendezése, szerkesztése, tipografizálása, aminek hagyományai meghatározzák a könyv esztétikai kinézetét, de ugyanakkor használhatóságát is. Az anyag rendezésében fő szempont az áttekinthetőség biztosítása, a jól szerkesztett bibliográfiának törekednie kell a hibák minimalizálására, a megfelelő tipográfiának pedig a használat egyszerűsítésére.

A papíralapú bibliográfiák egy másik jellegzetessége a helyvel való takarékoság, ami rányomja bélyegét a végtermékre is. A nyomtatott bibliográfiák terjedelmének csökkentését szolgálja a különböző rövidítések alkalmazása, amely ugyan helymegtakarítást jelent, de kényelmetlenné teszi a kötetek használatát.

A következőkben a hagyományos, papíralapú bibliográfia átalakulásának folyamatát szeretném bemutatni egy konkrét példán keresztül.

Közép-Kelet-Európa kisebbségeinek bibliográfiai kézikönyve

Vizsgált példánk egy 1997-ben megjelent bibliográfia, amely Közép-Kelet-Európa nemzeti kisebbségeinek válogatott bibliográfiáját tartalmazza.³ Különös, hogy a bibliográfia készítésekor először arra kellett koncentrálni, hogyan lehet egy bibliográfiai adatbázisból hagyományos, papíralapú kiadványt létrehozni. Ugyanis az adatrögzítés az abban az időben ingyenes Micro-ISIS adatbázisban történt.

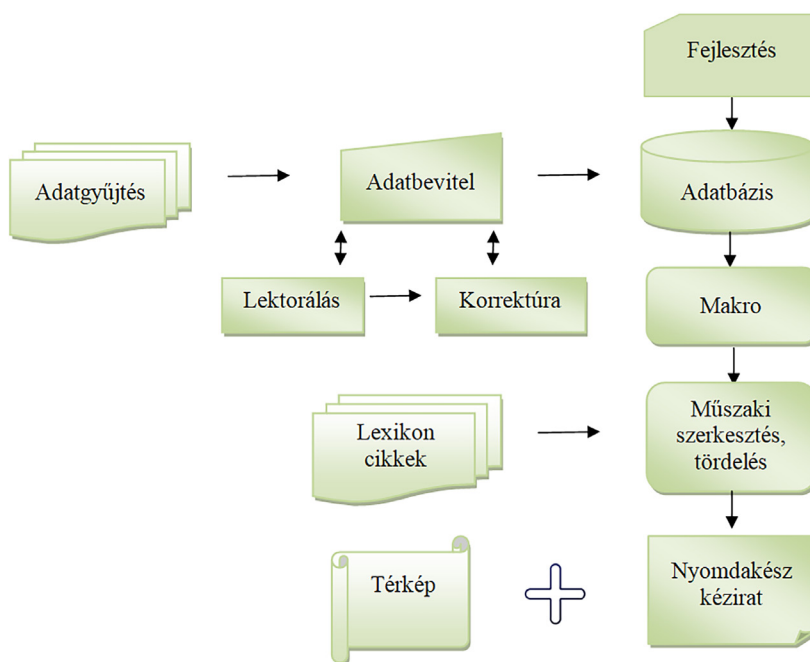
Utólag visszatekintve hasonló szituáció volt ez, mint az ősnyomtatványok esetében, amikor megpróbálták a kéziratok formai jegyeit utánozni. Akkor a kéziratosságot váltotta fel a könyvnyomtatás, a kisebbségi bibliográfia készültének idején az analóg adathordozót a digitális. Az elektronikus adatbázis fejlesztése ebben az esetben még nem cél volt, hanem csak eszköz egy nyomtatott kiadvány előállításához.

A bibliográfia 12.000 tételt tartalmaz, földrajzilag 19 országot és régiót foglal magában. Ezek a következők: Közép- és Délkelet-Európa általában, a Habsburg Birodalom, Ausztria, (Cseh)szlovákia, Kárpátalja, Magyarország, Románia, Olaszország, (a volt) Jugoszlávia, Szlovénia, Horvátország, Szerbia, Vajdaság, Koszovó, Bosznia, Macedónia, Albánia, Bulgária és Görögország. A területen élő 35-féle népcsoportra vonatkozó szakirodalom található meg a gyűjteményben, amely főképpen a huszadik századra, és ezen belül az 1918 utáni időszakra koncentrál.⁴

Amiben a bibliográfia tartalmán kívül különbözik a hasonló kiadványoktól, az, hogy az egyes kisebbségekkel foglalkozó fejezetek elé a csoportok történetére, nyelvére, kultúrájára és jelenlegi helyzetére vonatkozó lexikoncikk került. A cikkek a következő információkat tartalmazzák: a csoport neve, névvariánsok, nyelv, vallás, etnikai eredet, a betelepedés ideje, statisztikai táblázatok 1918-tól, és a csoport legfontosabb művelődési-politikai szervezeteinek neve. Önálló publikációként is megállja a helyét az a nagyméretű színes térkép, amely a kötet mellékleteként a közép- és délkelet-európai régió etnikai viszonyait ábrázolja.

De lássuk a kiadvány alapját képező adatbázis jellemzőit. „A Micro-ISIS sikerét az árán túl jó minőségének, ... korrekt megoldásainak és annak is köszönhettem, hogy megjelenésének idején nem volt más hasonló kategóriájú program az országban.” – írta 1992-es cikkében *Hunyadiné Naszádos Edit* és *Tolnai György*.⁵ A bibliográfia alapját képező adatbázist *Horváth Ádám* fejlesztette az OSZK Hungarika osztálya részére, alkalmas volt többféle dokumentumtípus leírására és a hazai könyvtári szabványoknak megfelelő megjelenítésére; az egyes tételek bibliográfiai füzetekbe szervezésére, permutált és ETO-indexek készítésére.

Minden produktum – így valamennyi bibliográfia – megteremtésének alapja a tervezés. Ebbe a folyamatba tartozik a gyűjtőkör tartalmi és formai szempontjainak meghatározása, a földrajzi és időhatárok kijelölése, a válogatási szempontok megnevezése. A tervezés egy következő szintje a konkrét bibliográfia vonatkozásában az adatbázis és a nyomtatott végtermék struktúrájának kialakítása, illetve az indexek megtervezése.

1. ábra

A Bibliographisches Handbuch der ethnischen Gruppen Südosteuropas készítésének folyamatábrája⁶

Az 1. ábra egy hagyományos bibliográfia készítésének lépéseit mutatja. Az adatbevitel csak abban különbözött a hagyományos módszerektől, hogy nem cédulán, hanem elektronikusan kerültek rögzítésre az adatok. Ezzel egyszerűbbé vált a lektorálás és a korrektúra, valamint az előzetes rendezés is. Önmagában az adatbevitel folyamatában azonban nem történt meghatározó változás a korábbiakhoz képest.

Mint ahogyan a régi séma alkalmazását látjuk viszont a következő lépésekben is: a makró az adatbázis tipografizált outputját hozta létre (betűtípusok váltakozása, címfokozatok beállítása stb.), amit a műszaki szerkesztés és a tördelés követett, amíg előállott a nyomdakész kézirat.

Az adatbázisban történt rögzítés előnyeit a bibliográfia szerkezetének automatikus előállításakor lehetett igazán érzékelni: az egyes rekordok előre meghatározott egyedi kódokat kaptak, amelyek alapján a program fejezetekbe rendezte a tételeket. A mutatók összeállítása szintén sokkal egyszerűbbé vált az adatbázis segítségével (alfabetikus név- és címmutató, valamint helynévmutató csatlakozik a kiadványhoz).

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy az elektronikus környezetet a hagyományos kisebbségi bibliográfia előállításához használták az összeállítók, annak igen hasznos segédeszközeként.

Webes kisebbségi szakadatbázis, az Ethnodoc⁷

2001–2007 között működött a bajor kormány által finanszírozott *Forschungsverbund Ost- und Südosteuropa* (forOst) elnevezésű program,⁸ amelynek célja a közép-kelet-európai államok integrálódásának vizsgálata volt. A programban több bajor kutatóintézet és egyetem vett részt, és része lett a kisebbségi problematikával foglalkozó webes adatbank, az Ethnodoc kiépítése is.

A müncheni Südost-Institut könyvtárának akkori vezetője, *Gerhard Seewann* által indított projekt Közép- és Délkelet-Európa 21 országának 166 etnikai, nyelvi és vallási kisebbségére vonatkozó adatok és dokumentumok virtuális gyűjteménye. A kisebbségi bibliográfia mellett több egyéb információforrást is tartalmaz a portál. Ezek a következők:

- az egyes csoportok történetére, jelenlegi helyzetére, nyelvére, kultúrájára stb. vonatkozó tömör, de informatív leírások, *lexikoncikkek*,
- *forrásdokumentumok*, amelyek az egyes kisebbségi csoportokra vonatkozó jogszabályi, történeti és politikai forrásokat teszik teljes szöveggént visszakereshetővé,
- a kisebbségekre vonatkozó népszámlálási *statisztikák* 1900-tól napjainkig,
- *térképi feldolgozások*, különös tekintettel a kisebbségi területekre és a migrációs folyamatokra,
- a kisebbségek mindannapjait, kultúráját és társadalmát ábrázoló *képek* gyűjteménye,
- kisebbségi intézmények, valamint kisebbségkutatással foglalkozó intézmények honlapjainak *linkgyűjteménye*.

Az Ethnodoc program esetében is látható, hogy a bibliográfiai adatokat teljes szövegű dokumentumok és faktografikus adatok egészítik ki a teljesebb körű áttekintés érdekében.

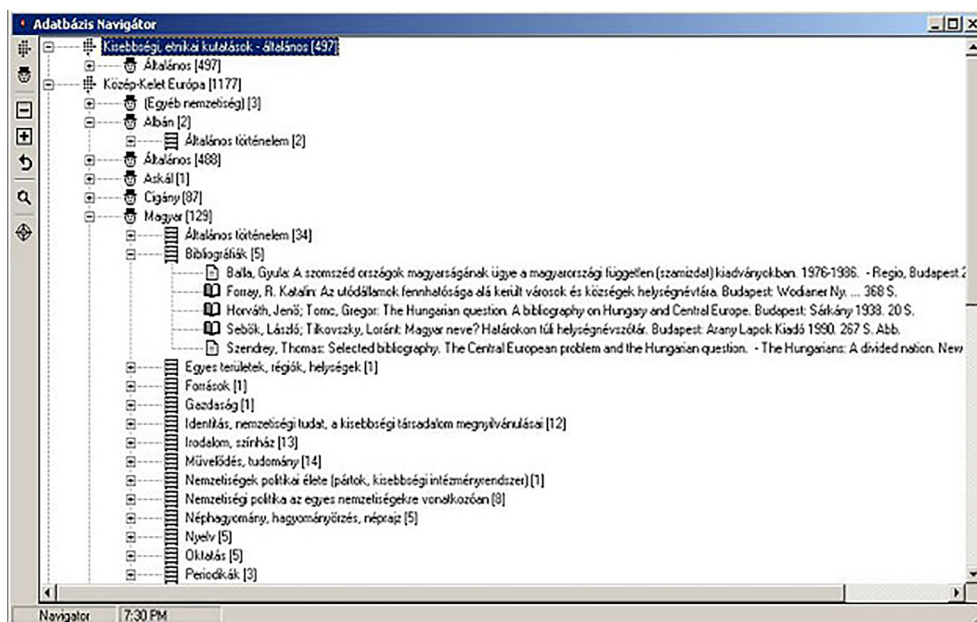
Kifejezetten az adatbank számára készült a Nightfire-Bibliomaster program-rendszer, amelynek fejlesztője *Dippold András* volt. Jellemzői:

- relációs adatbázis az adatok tárolására,
- XML az adatok betöltésére és exportálására,
- távoli adatbáziskapcsolat,
- Unicode a többféle karakter kezelésére.

A következő indexek váltak közvetlenül kereshetővé:

- címek listája,
- személynevek listája,
- testületek listája,
- helységek listája,
- találkozók listája,
- sorozatok listája.

Az adatbázis a bibliográfai kézikönyv számára fejlesztett kódrendszert használta fel az alapvető keresési lehetőségekhez. Ez azt is eredményezte, hogy szemben több más webes adatbázissal, itt lehetőség nyílt a tematikus keresésre is (2. ábra). A megjelenítés az adatbázis-navigátor nevű menüpontból indítható, és lehetővé teszi a területi vagy etnikumok szerinti szerkezet bemutatását.

2. ábra

*Az Ethnodoc adatbázis-navigátora a tematikus keresés biztosítására*⁹

A papíralapú kiadványhoz képest az adatbázis a következő minőségi változásokat biztosította:

- a bibliográfiai leíró rekordok könyv helyett strukturált adatbázisba kerültek;
- a könyvben a fejezetek, rekordok sorrendje fix – az adatbázis nagyon sokféle rendezési, válogatási lehetőséget ad –, másodpercek alatt kereshető a teljes adathalmaz különböző szempontok szerint;
- az adatok a weben azonnal elérhetővé válnak.

Ehhez jön még hozzá, hogy a bibliográfiai adatok mellett közös felületen válnak megtalálhatóvá a fentebb említett lexikoncikkek, statisztikák, térképek, forrásdokumentumok és linkek, tehát a bibliográfiai funkció kiegészült egyéb szolgáltatásokkal.

*Erdélyi Magyar Adatbank*¹⁰

A kolozsvári *Transindex* internetes portál és a *Jakabffy Elemér Alapítvány* a romániai magyarságra vonatkozó adatok széles körű digitalizálását és közzétételét tűzte ki célul. A *Transindex Erdélyi Magyar Adatbank*jában a bibliográfiák mellett statisztikák, kisebbségekre vonatkozó kronológiák, helységnévtárak, kataszterek szerepelnek közös keresőfelület alá rendezve. A kisebbségkutatás forrásai és segédletei mellett a portál természettudományi adatbázisokat, élő elektronikus folyóiratokhoz kapcsolódó linkeket és elektronikus szótárakat is tartalmaz. Az adatbank – szemben előző példánkkal – nem a könyvtárak, hanem a kutatók kezdeményezésére jött létre, és ma is folyamatosan gyarapodik. Keresési szempontból kettős lehetőséget kínál fel a portál: bármilyen kulcsszóra kereséssel a nyitólapról indulhatunk, egyébként minden egyes műfajban (bibliográfiában, statisztikában, kronológiában) külön-külön is kereshetünk az adott dokumentum lehetőségeinek megfelelően. Ez általában azt jelenti, hogy az egyes szerzők által a papíralapú bibliográfia számára kialakított szerkezet az elektronikus formában is visszaköszön. Érdekes elegyét találjuk meg tehát ebben a szerkesztési filozófiában a hagyományos és az újszerű szemléletnek. A *Transindex* – talán éppen kutatói indíttatása miatt – általában megtartja a bibliográfusok által kialakított hagyományos szerkezetet, kiegészítve azt az elektronikus visszakeresés további lehetőségeivel (keresés megjelenési időre, helyre, mutatókra stb.).

Az adatbank része egy bibliográfiai gyűjtemény, amely a határon túl élő magyarság két világháború közötti történetének forrásait tartalmazza.¹¹ A több mint 6000 bibliográfiai rekordot tartalmazó adatbázisban a kulcsszavas keresés mellett a közlemények tárgyéve, a szerző, az ország, a tárgyszó és a helységnév alapján lehet szűkíteni a keresést. A bibliográfiai rekordokban szereplő tárgyszavak élő linkként funkcionálnak, amely alapján hólabda módszerrel lehet tovább navigálni (3. ábra).

dippold péter

A határokon kívül élő magyarság történetének bibliográfiája 1918-1945

Év	1918 1919 1920 1921 1922 1923 1924 1925 1926 1927 1928 1929 1930 1931 1932 1933 1934 1935 1936 1937 1938 1939 1940 1941 1942 1943 1944 1945	>> kronológiák >> A határokon kívül élő magyarság történetének bibliográfiája 1918-1945
Ország	Ausztria Csehszlovákia Jugoszlávia Magyarország Románia	
Szerző	a b c d e f g h i j k l m n o p r s t u v w x y z	
Tárgyszó mutató	a b c d e f g h i j k l m n o p r s t u v z	
Földrajzi mutató	a b c d e f g h i j k l m n o p r s t u v z	

Keresés >>

Tételek száma: 50 Lapozás: 1-10 | 11-20 ... 41-50

észrevételeim vannak

kinyomtatom

könyvjelzőm

Ország: Ausztria

A burgenlandi magyarok sorsa Burgenlandi magyar kisebbség közművelődési helyzete. Intézményeik megszűntek, vagyonukat kisajátították. STUD. 7:134 (1939. jún. 20.) 2.
Mutató: közművelődés

Új osztrák népszámlálás első eredményei Nyugatmagyarországon kevesebb magyart mutattak ki, mint 1923-ban Felsőőr, Felsőpulya és Középpulya lakosságának nemzetiségi és felekezeti megoszlása az 1880., 1920., 1923. és 1934. évi népszámlálások adatai alapján. Felekezet szerinti megoszlás. STUD. 2:96 (1934. máj. 1.) 1-3.
Mutató: demográfia, népszámlálás, Ausztria, felekezeti megoszlás, kisebbségi megoszlás

Bécsi Collegium Hungaricum tagjainak múlt évi munkálkodása Beszámoló a bécsi Collegium Hungaricum 1933-as tevékenységéről. Láthatár. 2:6 (1934. okt.) 9-12.
Mutató: kapcsolat, tudományos, kapcsolat, kulturális, művelődésügy

Burgenland Wien: Freytag-Berndt. 1920. A Magyarországtól 1919-ben Ausztriához csatolt terület térképe a soproni népszavazási körzet feltüntetésével. 21,5x30 cm
Mutató: kapcsolat, tudományos, kapcsolat, kulturális, művelődésügy

Burgenland A Magyarországtól Ausztriához került területek közigazgatásának, oktatásügyének, egyházügyének és gazdasági életének bemutatása. Magyar Kisebbség. 4:3 (1925. febr. 1.) 98-103.
Mutató: békeszerződés, 1920, regionalizmus, burgenlandi

Hány magyar él Bécsben? A bécsi magyar kolónia 4000 fős. A Szent István Egyesület szociális feladatokat lát el; a Magyar Iskolaegyesület nyelvtanfolyamokat indít, és vezeti a bécsi magyar iskolát. STUD. 10:7 (1942. jan. 10.) 4.
Mutató: szóránymagyarság

Hová lett Kismarton magyar lakossága? Kismarton lakosságának nemzetiségek szerinti megoszlása, a magyarok aránya, összehasonlítva a korábbi népszámlálási adatokkal. STUD. 2:99

kapcsolódók

a bibliográfiáról

további kronológiák

A romániai magyar kisebbség kronológiája 1990–2009

A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944-1989

Az RMDSZ tizenöt éve a sajtó tükrében

Dél-erdélyi magyarság 1940-1944

Horvátország 1991-1999

Jugoszlávia 1989-1999

Köztes-Európa kronológia 1756-1997

Románia 1989-1996

Szlovákia 1989-1998

Ukrajna 1989-1998

3. ábra
 Képernyőkép az Erdélyi Magyar Adatbank bibliográfiájáról
 Forrás: <http://adatbank.transindex.ro/regio/dippold>

A kisebbségtudomány területén megfigyelhető, hogy a '90-es években és a 2000-es évek első évtizedében még főként az adatbázisok gyűjtőköre határozza meg a tartalmat, az adatgyűjtés tehát továbbra is meghatározott tematika szerint történt. Bár már ekkor is megjelentek a különböző intézmények (könyvtárak, kutatóintézetek stb.) közötti együttműködési rendszerek csírái, az adatbázisok sokszor projektek keretei között készültek. A gyűjtőkörön kívüli bibliográfiai és egyéb adatok eleve nem kerültek a rendszerbe, tehát elsődlegesnek tekinthető a tartalmi (itt kisebbségi vonatkozású) *előzetes szelekció*. Egy másik jellegzetessége ennek a korszaknak, hogy még kevésbé jelentek meg a fulltext dokumentumokra mutató linkek, mert ekkor a digitalizáció korai szakaszát élte, és nem állt rendelkezésre elegendő mennyiségű digitális forrás.

Kelet-Európa-kutatás Németországban – a mai helyzet

Az előző fejezetben a nyomtatott kisebbségi bibliográfián alapuló két szakadatbázis vázlatos ismertetését olvashattuk.

A Transindex adatbankja itt meg is állt, informatikai fejlesztések helyett inkább a tartalmi kibővítés jöhet számításba. Az Ethnodoc mint projekt befejeződött, de remélhetően a feldolgozott adatok a német kutatóintézeti és egyetemi hálózatokban tovább élnek.

Az alábbiakban néhány német kutatóintézet, egyetem és kiadó Kelet-Európával foglalkozó adatbázisát ismertetem.

*OSMIKON – Kelet-, Kelet-Közép- és Dél-Európa kutatási portálja*¹²

A Bajor Állami Könyvtár programja, amelyet 1949-től támogat a *Német Kutatási Alapítvány*. A könyvtár a régió kutatásának német referenciagyűjteménye, a portál nemzetközileg elismert állományán, valamint több egyetemi szférán kívül működő német Kelet-Európa kutatóintézet könyvtárának gyűjteményein és adatbázisain alapul.¹³ Ezen kívül a portál hozzáférést biztosít a Németországban nem elérhető szakirodalomhoz is a nemzetközi adatbázisok osmikonSEARCH-be történő integrálásával. Az OSMIKON keresőfelülete discovery rendszerként funkcionál.

Célterületei: Albánia, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Észtország, Koszovó, Horvátország, Lettország, Litvánia, Moldova, Montenegró, Modern Görögország, Észak-Macedónia, Lengyelország, Románia, Oroszország, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia, Csehország, Ukrajna, Fehéroroszország, Ciprus.

*Herder-Institut: Könyvtári és bibliográfiai portál*¹⁴

A marburgi *Herder Institut* Közép- és Kelet-Európa történetével foglalkozó kutatóintézet. Kutatási területe Lengyelország, Észtország, Lettország, Litvánia, Csehország és Szlovákia történetét foglalja magában.

Mintegy 500 ezer kötetes könyvtárral rendelkezik, valamint jelentős számú fotó- és térképgyűjteménnyel. Speciális szolgáltatásként tartják fenn könyvtári és bibliográfiai portáljukat, amelyben a Közép- és Kelet-Európával foglalkozó publikációkat közös felületen teszik kereshetővé. Az adatbázisban monográfiák, gyűjteményes kötetek közleményei, folyóiratcikkek, forráskiadások, referenciaművek, bibliográfiák, ismertetések és konferenciajelentések szerepelnek.

*OstDok – Osteuropa-Dokumente Online*¹⁵

Kizárólag elektronikus formában (digitalizált vagy digitálisan született) dokumentumokat tartalmaz a Kelet-Európa-kutatás interdiszciplináris témakörében. Valamennyi tétel szabadon elérhető az interneten. A dokumentumokat vagy online módon eredeti helyükön tudja a használó megtekinteni, vagy javaslatot kap azokra a távoli gyűjteményekre, ahol a keresett elektronikus dokumentum megtalálható.

Az OstDok a Bajor Állami Könyvtár, a Collegium Carolinum, a Herder és a Leibniz Intézetek együttműködésében készül. A korábban ismertetett OSMIKON portálon keresztül kereshető, mintegy 48 ezer teljes szövegű dokumentumot tartalmaz.

*Közép- és Kelet-Európa online könyvtára – Central and Eastern European Online Library*¹⁶

Kereskedelmi vállalkozás, amely a Kelet-Európában megjelent és a régióról szóló e-folyóiratokat és e-könyveket tartalmazza, főképpen a társadalomtudományok területén. Jelenleg mintegy 2000 folyóiratot, 480.000 cikket, több, mint 2200 e-könyvet és 2500 szürke irodalmi dokumentumot foglal magában az adatbázis. A vállalkozás 2010-ben indult, könyvtárak és egyéb intézmények előfizethetnek a szolgáltatásra.

A Kelet-Közép-Európa-kutatás területén a német egyetemi és kutatási adatbázisok alapján a következő általános trendek figyelhetők meg:

- kutatóintézeti, egyetemi és állami könyvtárak kezelésében épülnek adatbázisok;
- széles dokumentumbázis jellemző rájuk;
- bibliográfiai és katalógusinformációk egyaránt megtalálhatók bennük;
- a fulltext dokumentumok aránya jelentősen megnőtt;
- megjelentek kereskedelmi résztvevők is a piacon.

Ha a jelenlegi helyzetet összevetjük a szakadatbázisok korábbi korszakával, megfigyelhető az a trend, hogy a hagyományos bibliográfiákra is jellemző tematizált, célzott gyűjtést az egyre szélesebb forrásbázis biztosítása váltja fel. Minél nagyobb számú dokumentum található meg az adatbázisokban, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a kutató különböző szűrésekkel megtalálja a releváns információt, illetve ma már magát a dokumentumot is. A digitalizálás hétköznapivá válásával a bibliográfiai információ egyre inkább a teljes dokumentumhoz vezető utat jelenti.

Összegzés

A használók, kutatók számára nem a bibliográfiai adat, hanem magának a dokumentumnak a megtalálása a cél. Korábban a dokumentumhoz több lépcsőn keresztül juthattak csak el: a bibliográfiából azonosíthatták a dokumentum alapadatait és jó esetben megtalálhatósági helyét. Ezután fel kellett keresni azt a gyűjteményt, ahol a dokumentum elérhető, és csak ezután juthattak a forráshoz. Manapság ez az út lerövidülhet akár egy lépcsőre is, ha a keresett forrás elektronikus formában is szabadon hozzáférhető. Az elektronikus környezet arra is lehetőséget nyújt, hogy a bibliográfiai rekordokhoz teljes dokumentumokat és/vagy tematikusan kapcsolódó egyéb adatokat is rendeljünk.

A kisebbségkutatási bibliográfia példáján keresztül azt az átalakulási folyamatot próbáltam bemutatni, ami a hagyományos bibliográfiától a projektalapú szakadatbázisokon keresztül napjaink adatbázisaihoz és digitális könyvtáraihoz vezet.

Mint minden változás, ez az átalakulás is áldozatokkal jár. A tudós bibliográfusok által míves módon, évek hosszú munkájával összeállított vaskos kötetek jelentősége csökken, és ezzel háttérbe szorul az a személyesség, ami az ilyen típusú bibliográfiák jellemzője: a bibliográfusok egyéniségének tükröződése a műben. A kötetek forgatása helyett a kutató az interneten elérhető adatbázisokat és az egyes gyűjtemények katalógusait használja, vagy egyszerűen beírja az ismert adatokat egy internetes keresőbe. A keresés gyorsabb, és eredményessége valószínűbb ezen a módon: nyilvánvalóan ez a fő cél, s a jövő útja. Közben azonban elveszhet az adatvadászat személyessége és háttérbe szorul egy – a kutatáshoz mindig szorosan kapcsolódó – tradicionális hivatás: a tudós bibliográfusé.

Irodalom és jegyzetek

1. HAGLER, Ronald: The bibliographic record and information technology. 3. ed. Chicago-London, ALA-CLA, 1997. 13. p.
2. Magyar nemzeti bibliográfia. Könyvek bibliográfiája. Forrás: <http://www.oszk.hu/mnbwww/K/BIBLI.HTML> [2019. július 1.]
3. Bibliographisches Handbuch der ethnischen Gruppen Südosteuropas. Hrsg. von Gerhard Seewann und Péter Dippold. Bd. 1–2. München, Oldenbourg, 1997. (Südosteuropa-Bibliographie. Ergänzungsband; 3.) XC, 638 p., XLVII, 639–1450. p.
4. DIPPOLD Péter: Délkelet- és Közép-Európa kisebbségeinek bibliográfiai kézikönyve. = Könyvtári Figyelő, 45. évf. 1. sz. 1999. 31–39. p.
5. HUNYADINÉ NASZÁDOS Edit – TOLNAI György: Könyvtári rendszerek PC környezetben. = Könyvtári Figyelő, 38. évf. 4. sz. 1992. 621. p.
6. DIPPOLD Péter: Délkelet- és Közép-Európa kisebbségeinek bibliográfiai kézikönyve. = Könyvtári figyelő, 45. évf. 1. sz. 1999. 35. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00029/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1999_1_031-039.pdf [2019. június 20.]
7. Ethnodoc. Forrás: www.ethnodoc.eu [2019. július 3.] Az Internet archívum wayback machine alapján ezen a webcímen 2011–2018 között működött az adatbank, 2019-től a szolgáltatás megszűnt.
8. Forschungsverbund Ost- und Südosteuropa. Forrás: <http://www.forost.de> [2019. július 1.]
9. Az Ethnodoc adatbázis-navigátora a tematikus keresés biztosítására. DIPPOLD András: Nightfire Viewer felhasználói dokumentáció 1.0. 8. p. (Kézirat)
10. Adatbank. Erdélyi magyar elektronikus könyvtár. Forrás: <http://www.adatbank.ro> [2019. július 1.]
11. DIPPOLD Péter: A határokon kívül élő magyarság történetének bibliográfiája 1918–1945. Forrás: <http://adatbank.transindex.ro/regio/dippold> [2019. július 1.]
12. OSMIKON. Das Forschungsportal zu Ost-, Ostmittel und Südosteuropa. Forrás: <https://www.osmikon.de> [2019. július 1.]
13. Kilenc különböző könyvtár katalógusa, 8 sajtó- és cikkladatbázist, 5 digitális könyvtárat, 6 szakbibliográfiai gyűjteményt és 2 internetes linkgyűjteményt tartalmaz a portál.

REKVIEM A BIBLIOGRÁFIÁÉRT? ESETTANULMÁNY EGY SZAKBIBLIOGRÁFIA...

14. Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung – Institut der Leibniz-Gemeinschaft. Forrás: <https://hds.hebis.de/herder/index.php> [2019. július 1.]
15. Ostdok. Osteuropa-Dokumente online. Forrás: <https://www.osmikon.de/metaopac/start.do?View=ostdok> [2019. július 1.]
16. Central and Eastern European Online Library. Forrás: <https://www.ceeol.com> [2019. július 1.]

Dippold Péter a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárának igazgatója, mel-
lékállásban 2016-tól az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének adjunk-
tusa. 2000–2005 között a Könyvtári Intézet igazgatója, majd az Országos Széchényi Könyvtár
főigazgató-helyettese. Kutatási területe: a közkönyvtárak fejlesztésének lehetséges irányai az
internet korában a trendek tükrében, valamint a bibliográfia elméleti kérdései.

ORCID 0000-0001-9000-3392